

P R O
T. ANNIO MILONE.
O R A T I O XXXVIII.

Hanc dixit Cn. Pompejo III. consule, a. d. VI. Idus April. Quod iudicium cum ageretur, exercitum in foro & omnibus in templis, quæ circum forum sunt, collocatum a Cn. Pompejo fuisse, non tantum ex oratione, & annalibus, sed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inscribitur. De optimo genere oratorum. ASCONIUS.

A R G U M E N T U M.

ANnius Milo, & P. Plautius Hypsæus, & Q. Metellus Scipio consulatum petierunt, non solum largitione palam profusa, sed etiam factionibus armatorum succincti. Miloni, & Clodio summæ erant inimicitia, quod & Milo Ciceronis erat amicissimus, in reducendoque eo enixe operam reip. dederat, & P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus, ideoque summe studebat Hypsæo, & Scipioni contra Milonem. Ac sæpe inter se Milo & Clodius cum suis factionibus Romæ depugnaverant: & erat uterque audacia par: sed Milo pro melioribus partibus stabat. Præterea in eundem annum consulatum Milo, Clodius præturam petebat: quam debilem futuram consule Milone intelligebat. Deinde cum diu tracta essent comitia consularia, perficique ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, & ob id mense Januario nulli dum neque consules, neque prætores essent; trahereturque dies eodem quo antea modo, dum Milo quamprimum comitia confici veller, conficeretque cum bonorum studiis, qui obsistebant Clodio, tum etiam populi, propter effusas largitiones, impensas quoque ludorum scenicorum ac gladiatorii muneris maxi-

mas,

mas, in quas tria patrimonia effudisse cum Cicero significat: competitorum vero ejus trahere vellent, ideoque Pompejus gener Scipionis, & T. Munatius tribunus pl. referri ad senatum de patriciis convocandis, qui Interregem proderent, non essent passi, cum Interregem proderet moris esset; ad. d. XIII. Kal. Feb. (acta etenim magis sequenda, & ipsam orationem, quæ actis congruit, puto, quam Fenestellam, qui a. d. XIII. Kal. Feb. tradit) Milo Lanuvium, ex quo erat municipio, & ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paulo ultra Bovillas, rediens ab Aricia, prope eum locum, in quo Bonæ Deæ sacellum est. Erat autem allocutus decuriones Ariciorum. Vehabatur Clodius equo. Servi xxx. fere expediti, ut illo tempore mos erat iter facientibus, gladiis cincti sequebantur. Erant cum Clodio præterea tres comites ejus, ex quibus eques Romanus unus C. Cassinius Schola, duo de plebe novi homines, P. Pomponius, C. Clodius. Milo rheda vehabatur, cum uxore Fausta filia L. Syllæ dictatoris, & M. Fusio familiari suo. Sequebatur eos magnum servorum agmen: inter quos gladiatores quoque erant, ex quibus duo noti, Eudamus, & Birria. Hi in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt. Ad quem tumultum cum respexisset Clodius minitabundus, humerum ejus Birria romphæa trajecit. Inde cum orta esset pugna, plures Miloniani accurrerunt. Clodius vulneratus in tabernam proximam Bovillano delatus est. Milo, ut cognovit vulneratum Clodium, cum sibi periculosius illud etiam vivo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiam si subeunda esset poena, exturbari tabernam jussit. Fuit antesignanus servorum ejus M. Fustenus. Atque ita Clodius latens extractus est, multisque vulneribus confectus. Cadaver ejus in via relictum, quia servi Clodii aut occisi erant, aut graviter saucii latebant. Sex. Tedijs senator, qui forte ex rure in urbem revertebatur, sustulit, & læstica sua Romam ferri jussit. Ipse rursus eodem, unde venerat, gressum recepit. Perlatum est corpus Clodii ante primam noctis horam: infimæque plebis & ser-

fervorum maxima multitudo magno luctu corpus in atrio domus positum circumstetit. Augebat autem facti invidiam uxor Clodii Fulvia, quæ cum effusa lamentatione vulnera ejus ostendebat. Major postera die, luce prima, multitudo ejusdem generis confluit, compluresque noti homines elisi sunt, inter quos C. Vibienus senator. Erat domus Clodii, ante paucos menses empta de M. Scauro, in Palatio. Eodem Munatius Plancus frater L. Planci oratoris, & Q. Pompejus Rufus Sylle dictatoris ex filia nepos, tribuni pl. accurrerunt: eisque hortantibus vulgus imperitum corpus nudum calceatum, sicut in lecto erat positum, ut vulnera videri possent, in forum detulit, & in Rostris posuit. Ibi pro concione Plancus, & Pompejus, qui competitoribus Milonis studebant, invidiam Miloni fecerunt. Populus, duce Sex. Clodio scriba, corpus P. Clodii in curiam intulit, cremavitque subselliis, & tribunalibus, & mensis, & codicibus librariorum. Quo igne & ipsa quoque curia flagravit, & item Porcia basilica, quæ erat ei juncta, ambuga est. Domum quoque M. Lepidi interregis, (is enim magistratus curulis erat creatus) & absentis Milonis, eadem illa Clodiana multitudo oppugnavit. Deinde sagittis repulsa est. Tum fascis ex lecto Libitinæ raptos attulit ad domum Scipionis & Hypsæi; deinde ad hortos Cn. Pompeji, clamitans eum modo consulem, modo dictatorem. Incendium curiæ majorem aliquanto indignationem civitatis moverat, quam interfectio Clodii. Itaque Milo, quem opinio fuerat ivisse in voluntarium exilium, invidia adversariorum recreatus, nocte ex redierat Romam, qua incensa erat curia, petebatque nihilo deterius consulatum, aperte quoque tributum in singulos millia assium dederat. Concionem etiam ei post aliquor dies dedit M. Celius tribunus pl. & Manilius Canianus ejus collega, ipsiusque causam etiam ad populum probabant. Dicebant utrique, Miloni a Clodio factas esse insidias. Fiebant interea alii ex aliis Interreges, qui comitia consularia, propter eorum candidatorum tumultus & eandem manus armatas, habere non poterant: itaque primo factum erat S. C. ut Interrex & tribuni pl. & Cn. Pompejus, qui pro Con-

Consule ad urbem erat, viderent ne quid detrimenti resp. caperet: delectus autem Pompejus tota Italia haberet. Qui cum summa celeritate præsidium comparasset, postulaverunt apud eum familiam Milonis, item Faustæ uxoris ejus, exhibendam duo adolescentuli, qui Appii Claudii ambo appellabantur, qui erant C. Claudii filii, qui frater fuerat Clodii, & ob id illi patri sui mortem, velut auctore fratre, persequebantur. Eandem Faustæ & Milonis familias postulaverunt duo Valerii, Nepos & Leo, & L. Herennius Balbus. P. Clodii quoque familiam, & comitium ejus postulavit eodem tempore Celius: familiam Hypsæi, & Q. Metelli, Manilius Canianus ejus collega. Affuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sylla. Verba pauca Q. Hortensius dixit, quæ sunt, liberos esse eos, qui pro servis postularentur: nam post recentem cædem manumiserat eos Milo sub hoc titulo, quod caput suum ultri essent. Hæc agebantur mense intercalari: post diem trigessimum fere, quam erat Clodius occisus, Q. Metellus Scipio in senatu contra (*) M. Cæpionem conquestus est, ac de cæde P. Clodii falsum esse dixit quod Milo sic se defenderet, & Clodium Aricinos decuriones alloquendi gratia abjisse, profectum cum sex ac xx. servis: Milonem subito post horam quartam, senatu missio, cum servis amplius ccc. armatis obviam ei contendisse, & supra Bovillas inopinantem in itinere aggressum: ibi P. Clodium tribus vulneribus acceptis, Bovillas perlatum: tabernam, in quam profugerat, expugnatam a Milone: semianimum Clodium extractum, in via Appia occisum esse, annulumque ejus ei morienti extractum: deinde Milonem cum sciret in Albano parvulum filium Clodii venisse ad villam, & cum puer ante subtraçtus esset, de servo Alicore questionem ita habuisse, ut eum articulatim consecraret: villicum & duos præterea servos jugulasse: ex servis Clodii, qui dominum defenderint, undecim esse interfectos: Milonis duos solos faucios factos esse: ob quæ Milonem postero die XII servos, qui ei maxime o-

peram

(*) M. Cæpionem] Aut accipe de M. Bruto, qui Cæpio cognominatus est, ut epist. ad Att. lib. II, qui Milonem & ipse scripta oratione defendit; aut lege M. Ciceronem Manur.

peram navassent, manumississe, populoque tributim singula milia æris ad defendendos de se rumores dedisse. Milo misisse ad Cn. Pompejum dicebatur, quod Hypsæo summe studebat, quod fuerat ejus quaestor, desistere se petitione consulatus, si ita ei videretur: Pompejum respondisse, nemini se neque petendi, neque desistendi auctorem esse, neque populi Romani potestatem, aut consilium, aut sententiam interpellaturum. Deinde per C. Lucilium, qui propter M. Ciceronis familiaritatem amicus erat Miloni, egisse quoque dicebatur, ne se de hac re consulendo invidia oneraret. Inter hæc cum crebresceret rumor, Cn. Pompejum creari dictatorem, neque opportune aliter mala civitatis sedari posse: visum est optimatibus, tutius esse, eum consulem sine collega creari: & cum tractata hæc res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam S. C. Pompejus ab interrege Ser. Sulpitio, v. Kal. Mar. mense intercalario, consul creatus est, statimque consulatum iniit. Deinde post diem tertium de legibus novis ferendis retulit: duas ex S. C. promulgavit. Alteram de vi, qua nominatim cædem in Appia via factam, & incendium curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit. Alteram de ambitu: pœnam graviolem, & formam judiciorum breviorum. Utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur. His legibus obistere M. Celius tribunus pl. studiosissimus Milonis conatus est, quod & privilegium diceret in Milonem ferri, & judicia præcipitari: & cum pertinacius legem Celius vituperaret, eo processit iræ Pompejus, ut diceret, si coactus esset, armis se remp. defensurum: timebat autem Pompejus Milonem, seu timere se simulabat. Plerumque non domi suæ, sed in hortis manebat; idque ipsum in superioribus, circa quos etiam magna manus militum excubabat: senatum quoque semel in porticu sua habuerat Pompejus, quod diceret timere se adventum Milonis. Dein proximo senatu P. Cornificius ferum Milonem intra tunicam habere ad femur alligatum dixerat. Postulaverat, ut femur nudaret: & ille sine mora tunicam

câm levaverat. Tum M. Cicero exclamaverat, omnia illi similia crimina esse quæ in Milonem dicerentur alia. Deinde Munatius Plancus tribunus pl. produxerat in concionem M. Æmiliam Philemonem, notum hominem, libertum M. Lepidi. Is se dicebat, pariterque secum quatuor liberos homines iter facientes supervenisse, cum Clodius occideretur, & ob id cum proclamassent, abreptos, & perductos in villam Milonis, ibique per duos menses præclusos fuisse: eaque res, seu vera, seu falsa, magnam invidiam Miloni contraxerat. Iidemque Munatius & Pompejus tribunus pl. in Rostra produxerant triumvirum capitalem, eumque interrogaverant, an Galatam Milonis servum cædes facientem deprehendisset. Ille dormientem in taberna pro fugitivo deprehensum, & ad se perductum esse responderat: denunciaverant tamen triumviro, ne servum remitteret. Sed postera die Celius tribunus pl. & Manilius Canianus collega ejus ereptum e domo triumviri servum Miloni reddiderunt. Etsi nullam de his criminibus mentionem fecit Cicero: tamen, quia ita compereram, putavi exponenda. Inter primos & Q. Pompejus, & C. Sallustius, & T. Munatius Plancus tribunus pl. inimicissimas conciones de Milone habebant; invidiosas etiam de Cicerone, qui Milonem tanto studio defenderet. Eratque maxima pars multitudinis insensa non solum Miloni, sed ipsi etiam, propter invisum patrocinium, Ciceroni. Postea Pompejus & Sallustius in suspitione fuerunt, in gratiam rediisse cum Milone ac Cicerone. Plancus autem infestissime perstitit, atque in Ciceronem quoque multitudinem instigavit: Pompejo autem suspectum faciebat Milonem, ad perniciem ejus comparari vim vociferatus: Pompejusque ob ea sæpius querebatur, fieri sibi quoque infidias, & id palam: ac majore manu se armabat. Dicturum quoque diem Ciceroni Plancus ostendebat: postea Q. Pompejus idem minitatus erat. Tanta tamen constantia ac fides fuit Ciceronis, ut non populi a se alienatione, non Cn. Pompeji suspicionibus, non periculi futuri metu, si sibi dies ad populum diceretur, non armis, quæ palam in Milonem sumpta erant, deterreretur potuerit a defensione ejus, cum posset omnne periculum suum & offensionem

inimicæ multitudinis declinare, redimere etiam Cn. Pompeji animum, si paulum ex studio defensionis remisisset. Perlatæ deinde lege Pompeji, in qua id quoque scriptum erat, ut quæstor suffragio populi ex iis; qui consules fuerant, crearetur, statim comitia habuit, creatusque erat L. Domitius Ænobarbus quæstor. Aliorum quoque iudicum, qui de ea re iudicarent, Pompejus tales proposuit, ut nunquam neque clariore viros, neque sanctiores propositos esse constaret. Post quod statim nova lege Milo postulatus a duobus Appiis Clodiis adolescentibus, iisdem, a quibus antea familia ejus fuerat postulata, itemque de ambitu ab iisdem Appiis: & præterea de vi a Q. Petulcio, & L. Cornificio: de sodalitiis a P. Fulvio Nerato: postulatus autem erat & de sodalitiis, & de ambitu ea spe, quod primum iudicium de vi futurum apparebat, quo eum damnatum iri confidebant, nec postea responsurum. Divinatio de ambitu accusatorum facta est, quæstore A. Torquato: atque ambo quæstores, Torquatus & Domitius, pridie Nonas Apr. reum adesse iusserunt. Quo die Milo ad Domitii tribunal venit, ad Torquati amicos misit. Ibi, postulante pro eo M. Marcello, obtinuit, ne prius causam de ambitu diceret, quam de vi iudicium esset perfectum. Apud Domitium autem quæstorem major Appius postulavit a Milone servos exhiberi numero IIII. & L, & cum ille negaret, eos, qui nominabantur, in sua potestate esse, Domitius ex sententia iudicum pronunciavit, ut ex servorum eorum numero accusator quot vellet ederet. Citati deinde testes, secundum legem, quæ, ut supra diximus, jubebat, ut prius, quam causa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices consignarent, quarta die adesse omnes in diem posterum juberentur, ac coram accusatore ac reo pile, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aquarentur: dein rursus postera die sortitio iudicum fieret unus & LXXX qui numerus cum sorte obrigisset, ipsi prorinus sessum irent: tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reusque eodem die illo iudicaretur: prius autem quam sententia ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, eorundem reus rejiceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias

ias ferrent, quinquaginta & unus. Primo die datus erat in Milonem testis Cassinius Schola, qui se cum P. Clodio fuisse, cum is occisus est, dixit; atrocitatemque rei factæ, quam maxime potuit, auxit. Quem cum interrogare M. Marcellus cœpisset, tanto tumultu Clodianæ multitudinis circumstantis exterritus est, ut vim ultimam timens in tribunal a Domitio reciperetur. Quam ob causam M. Marcellus, & ipse Milo a Domitio præsidium imploraverunt. Sedebat eo tempore Cn. Pompejus ad ararium, perturbatusque erat eodem illo clamore: itaque Domitio promisit, se postero die cum præsidio descensurum, idque fecit: quare territi Clodiani, silentio verba testium per biduum audiri passi sunt. Interrogaverunt eos M. Cicero, M. Marcellus, & Milo ipse. Multi ex iis, qui Bovillis habitabant, testimonium dixerunt de iis, quæ ibi facta erant, cauponem occisum, tabernam expugnatam, corpus Clodii in publicum extractum esse. Virgines quoque Vestales dixerunt mulierem ignotam venisse ad se, quæ Milonis mandato votum solveret, quod Clodius occisus esset. Ultima testimonium dixerunt Sempronia Tuditani filia, socrus P. Clodii, & uxor Fulvia, & fletu suo magnopere eos, qui adstant, commoverunt. Dimisso circa horam decimam iudicio, T. Munatius pro concione populum adhortatus est, ut postero die frequens adesset, & elabi Milonem non pateretur, iudiciumque & dolorem suum ostenderet. Euntibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus, qui fuit iudicii primus a. d. IIII. Idus Aprilis, clausæ fuerunt tota urbe tabernæ: præsidia in foro & circa omnes fori aditus Pompejus disposuit: ipse pro arario, ut pridie, confedit, septus delecta manu militum. Sortitio deinde iudicum, ut primo die facta est. Post, tantum silentium toto foro fuit, quantum esse in aliquo foro posset. Tum intra horam secundam accusatores cœperunt dicere, Appius major, & M. Antonius, & P. Valerius Nepos. Usi sunt ex lege horis duabus. Respondit his unus M. Cicero. Et cum quibusdam placuisset, ita defendi crimen, interfici Clodium pro republica fuisse, quam formam M. Brutus secutus est in ea oratione, quam pro Milone composuit, & edidit, quam-

vis non egisset; Ciceroni id non placuit, quod non, qui bono publico damnari, idem etiam occidi indemnatus posset. Itaque, cum insidias Milonem Clodio fecisse posuissent accusatores, quia falsum id erat, (nam forte illa rixa commissa fuerat) Cicero apprehendit, & contra Clodium Miloni fecisse insidias disputavit: eoque tota oratio ejus spectavit: sed ita constitit, ut diximus, neutrius consilio pugnatum esse eo die; verum forte occurrisse: ex ea rixa servorum ad eam eadem perventum. Notum tamen erat, utrumque mortem alteri saepe minatum esse: & sicut suspectum Milonem major, quam Clodii, familia faciebat, ita expeditior & paratior ad pugnam Clodianorum quam Milonis fuerat. Cicero cum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt: itaque non ea, qua solitus erat, constantia dixit. Manet autem illa quoque excepta ejus oratio. Scripsit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut jure prima haberi possit. Ascon.

I. **H**TSI vereor, Judices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reipublicae salute, quam de sua, perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse; tamen hac novi judicii nova forma¹ terret oculos, qui quocunque incidere, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt. Non enim corona confessus vester cinctus est, ut solebat: non usitata frequentia stipati sumus. Nam illa praesidia, quae pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata² sunt, non afferunt tamen oratori aliquid in

¹ Novi judicii nova forma] Novum judicium dicebatur, quia erat extraordinarium, cum ordinario in judicio secundum leges & morem judiciorum Romanorum de hoc crimine esset querendum a Praetore, qui quaestionem illo anno de vi sortitus erat. Nam extraordinaria judicia habebantur aut de crimine, de quo nulla lex erat, aut de

crimine, quod atrocius existimabatur, quam quod secundum leges puniendum putabant, quale hoc fuit. Ideo Cicero queritur se novo judicio, hoc est, extraordinario fuisse perturbatum, & praeterea nova illius forma propter praesidium militare. Gravius.

² Lamb. sunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid

in foro & in judicio, quanquam praesidiis salutaribus & necessariis septi sumus, tamen ne non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quae si opposita Miloni putarem: cedere temporis, Judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji, sapientissimi & justissimi viri, consilium: qui profecto nec justitiae suae putaret esse, quem reum sententiae judicium tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiae, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare.

Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed praesidium denuntiant: neque solum, ut quieto, sed etiam ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modo defensionis meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici potest, & hujus exitum judicii expectantes, non cum virtuti Milonis favet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat.

II. Unus genus est adversum, infestumque nobis², eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternae etiam concionae incitati sunt, ut vobis voce praerent, quid judicaretis. Quorum clamor, si quis forte fuerit, admonere vos debet, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, Judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris; si unquam de bene meritis civibus potestas vobis judicandi fuit: si denique unquam locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quae vultu & verbis saepe significassent, re & sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrum nos, qui semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus:

an

² Unum genus est adversum infestumque nobis, &c.] Ita, ut in expositione argueretur elabi Milonem. Ascon. concione populum adhortatus erat, ne pareretur elabi Milonem. Ascon. mentis diximus, Munatius Plancus pridie pro

an diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur.

Quid enim nobis duobus, Judices, laboriosius? quid magis sollicitum, magis exercitum, dici aut fingi potest, qui spe amplissimorum pramiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri iudicarent, nunquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam.

Quantum in hac causa, Judices, T. Annii tribunatu, rebusque omnibus pro salute reipublicae gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter praecleara in rempublicam merita condonatis: nec postulaturi, ut si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, assignetis. Sed si illius insidiae clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, Judices, si caetera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, relisque, vitam ut impune liceat defendere.

III. Sed, antequam ad eam orationem venio, quae est propria nostrae quaestionis, videntur ea esse refutanda, quae & in senatu saepe ab inimicis, ab improbis saepe jactata sunt, & in concione etiam paulo ante ab accusatoribus: ut * omni terrore sublato, rem plane, quae venit in iudicium, videre possitis.

Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines fultissimi disputant? nempe in ea, quae primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu fororem interfectam esse fateretur.

An

* Vid. Man. Lamb. omni errore

An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso queratur, aut negari solere omnino esse factum; aut recte, ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit jure caelum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nafica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, Judices, non sine causa, etiam fidei fabulis, doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum ³, qui patris ⁴ ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis ⁵, non solum ^{*} divina, sed etiam sapientissimae deae sententia liberatum. Quod si duodecim tabularum nocturnum furem, quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus?

IV. Atqui si tempus est ullum jure hominis necandi, quae multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero, & latroni quae potest afferri injusta ne?

Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, Judices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti; non instituti, sed im-

³ Eum] Orestem. Manutius.⁴ Patris] Agamemnonis, ab uxore Clytemnestra, & ejus adultero Egistho interfecti. Idem.⁵ Variatis hominum sententiis] Areopagi-

tarum, cum alii factum ejus probarent, alii circumferant: quod Minerva discrimen sustulit. Idem.

* Vid. humana

imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quam justa repetenda.

¶ Etsi persapienter, & quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi; quæ non modo⁶ hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat: ut, cum causa, non telum quæreretur; qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, Judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id meminissetis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interficere posse.

V. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, eadem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quam nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur⁷, cum diceret

senatus

⁶ *Quæ non modo*] Dicitur modo sententiæ nubeculam offundit. Itaque rescribit Gullielmus, *quæ non omnimoda*. Lambinus eam vocem delet. Et verò abest exemplari Basilicæ Colonienfis. Perstat tamen in Palatinis novem & Gruteriano. *Grut.* Non modo, est non modo non, ut sæpe Cicero. Exempla colligit Muretus in Variis, & aliis. Cicero hinc argumentatur, esse eadem quandam licitam, quia cum telo esse concedat se defendendi causa, non autem alium insidiis occidendi. *Grævius.* Hic non modo, esse non modo non, nullus persuadet mihi. Sane in exemplis quæ collegit Muretus, *Var. Let. X. 7.* post non modo sequitur vel ne quidem, vel sed etiam: quorum neutrum, aut quidpiam simile hic esse poterit. Ego to-

tum hunc locum sic opinor posse intelligi. *Dat ipsa lex tacite potestatem occidendi.* Non enim in ea est tantum modo caput id, quod hominem occidi vetat, sed est alterum quoque quod vetat esse eum tela hominis occidendi causa. Cum ergo queritur, an quispiam contra legem fecerit; in questionem non venit, telumne habuerit, sed qua causa habuerit. Si hominis occidendi causa, fecit contra legem. Si telum habuit, si telo hominem occidit, *sui defendendi causa*, non fecit contra legem: non enim telum habuit occidendi hominis causa, sed *sui defendendi*. Olivetus.

⁷ *Declarant hujus ambusti tribuni pl. illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur*] T. Manatius

senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum.

Hanc vero quaestionem⁸, etsi non est iniqua; nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quaestiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quaestio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro judicium decernendi potestas senatui esset erepta: de ejus interitu quis potest credere senatum judicium novum constituendum potuisse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem adium M. Lepidi, eadem hanc ipsam, contra rempublicam senatus factam esse decrevit? Quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est illa defensio contra vim unquam optanda: sed nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiam si e republica, rempublicam tamen non vulnerarunt.

VI. Itaque ipse ego decrevi, cum eadem in Appia factam

Tom. VI.

H h

esse

natus Plancus, & Q. Pompejus Rufus tribuni pl. de quibus in argumento hujus orationis diximus, cum contra Milonem Scipioni & Hypsæo Ruderent, concionati sunt eo ipso tempore, plebemque in Milonem accenderent, quo, propter Clodii corpus, quam flamma ejus incendii fugati sunt e concione. Erant enim tunc Rostra non eo loco, quo nunc sunt, sed ad Comitium, prope iuncta curiæ. Ob hoc T. Munatium ambustum Tribunum appellat. Fuit autem paratus ad dicendum. *Alcon.*

⁸ *Quaestionem*] Novam, de qua Pompejus legem tulerat. *Manus.*

⁹ *Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem adium M. Lepidi, eadem hanc ipsam, contra rempubl. senatus factam esse decrevit?*] Post biduum medium quam Clodius occisus erat, interrex primus proditus est M. Emi-

lius Lepidus. Non fuit autem moris, ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberi. Sed Scipionis & Hypsæi factiones, quæ recens invidia Milonis erat, cum contra jus postularent, ut Interrex ad comitia consulum creandum descenderet; idque ipse non faceret, domum ejus per omnes interregni dies (fuerant autem ex more quinque) obsederunt, deinde, omni vi janua expugnata, & imagines majorum dejecerunt, & lectulum advenit uxoris ejus Cornelie, cujus castitas pro exemplo habitata est, fregerunt: itemque telas, quæ ex veteri more in atrio texebantur, diruerunt. Postque supervenit Milonis manus & ipsa postulas comitia: cujus adventus fuit saluti Lepido: in se enim ipse conversus fuit factiones inimicæ, atque ita oppugnatio domus Interregis omnia est. *Idem.*

esse constaret, non cum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisset: sed, cum inesset in re vis, & insidiæ; crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset, novam questionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaeretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus empta intercessione sublata est ¹⁰.

At enim Cn. Pompejus ¹¹ rogatione sua, & de re, & de causa iudicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe ut quaeretur. Quid porro quaerendum est? Factumne sit? at constat. A quo? at patet ¹². Vidit, etiam in confessione facti, juris ramen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quaeri unquam iussisset, nec vobis tam salutarem ¹³ hanc in

¹⁰ Quod si per furiosum illum tribunum pl. senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: novam questionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaeretur. Divisa sententia est postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus, empta intercessione, sublata est. Quid sit dividere sententiam, ut enarrandum sit, vestra ætas, filii, facite. Cum aliquis in dicenda sententia duas pluresve res complectitur: ea si non omnes probantur, postulat, ut dividat, id est, ut de rebus singulis referatur. (Furiosum nunc hoc quoque velitis scire, quia fuerit, qui hoc quoque postulerit, quod non feret auditor.) Non est ei, qui hoc postulat, oratione longa utendum, ac ne confurgendum quidem utique est: multi enim sedentes hoc unum verbum pronunciant, divide: quod cum auditum est, liberum ei, qui facit orationem, dividere. Sed ego, ut curiosus ætati vestre satisfactionem, acta etiam totius illius temporis persecutus sum; in quibus cognovi, pridie Kal. Mart. S. C. esse factum, P. Clodii eadem, & incendium curiæ, & oppugnationem ædium M. Lepidi contra rempublicam: ultra relatam in acta illo die nihil: postero die, id est, Kal. Mart. Munatium in concione

expulsiße populo, quæ pridie acta erant in senatu: in qua concione hæc dixit ad verbum. Q. Hortensium dixisse ut extra ordinem quaeretur: apud quaestorem estimare futurum, ut, cum pülliam edisset dulcedinis, largiret acerbitatis decoret. Adversus hominem ingeniosum ingenio usi sumus: invenimus Fufium, qui diceret, divideret sententiam. Reliqua parti ego & Salustius intercessimus. Hæc concio, ut puto, explicat, & quid senatus decernere voluerit, & quis divisionem postulaverit, & quis intercesserit, & cur. Illud vos meminisse non dubito, per Q. Fufium illo quoque tempore, quo de incestu P. Clodii actum est, factum, ne a senatu asperius decerneretur. Idem.

¹¹ At enim Cn. Pompejus] Adversariorum objectio. Esto: Senatus de re tantummodo iudicavit, censuræque Clodii eandem, eusque tandem scelere contigisset, esse contra rempublicam. At Cn. Pompejus, non solum de re, sed etiam de causa iudicavit. Abram.

¹² Patet] Parer proprium est in hac re verbum, pro liquet, pater. Vide Brissonii formularum lib. V. Grævius.

¹³ Salutarem] A. quæ absolvit. Tristem, C. quæ condemnat. Manius.

in iudicando literam, quam illam tristem, dedisset. Mihi vero Cn. Pompejus non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. Nam qui non penam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quaerendam, non interitum putavit. Jam illud dicit ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putari, an tempori ¹⁴.

VII. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur ulla quaestio de Africano morte lata est? Certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuro necantur. Interfit inter vitæ dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem & penis teneatur, & legibus. Nisi forte magis erit, parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur. Perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posterii latrocinaerentur.

Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragedias excitat? Quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est.

Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum in-

terficiendum collocarat. Extorta est confitenti fida de manibus. Caruit foro postea Pompejus: caruit senatu: caruit publico. Janua se, ac parietibus, non jure legum, judiciorumque textit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Infidator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit puniendæ: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipse, Judices, ex P. Clodii telis, & cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset?

VIII. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest. Luget senatus: moeret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afficiantur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, Judices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompejus quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & alta, & divina quadam mente præditus, multa vidit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque vero, quod nonnulli distitant, secrevit in iudicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupiisset. Non enim mea gratia familiaritatis continetur, quæ late patere non

pos-

possunt, propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos mei.

Quod vero te, L. Domiti, huic quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsitum aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consulari necesse esset¹⁴: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima¹⁵.

IX. Quamobrem, Judices, ut aliquando ad causam, crimenque veniamus: si neque omnis confessio facti est iniustitia; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, a senatu judicatum est: & lator ipse legis, cum esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit: & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc juste sapienterque disceptet: reliquum est, Judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri infidias fecerit. Quod quo facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite.

P. Clodius cum statuisset omni scelere in prætura vexare rempublicam, videretque ita tracta esse comitia¹⁶ anno superiore, ut non multos menses præturam gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed & L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem, & annum integrum ad dilacerandam rempublicam quæreret: subito reliquit annum

¹⁴ Ut consulari necesse esset] Creari suffragiis populi, qui quæstioni præset. Idem.

¹⁵ Dederas enim, quam contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima] Constantiam L. Domitii, quam

in prætura præstitit, significat. Nam eo tempore, cum Cn. Manlius tribunus pl. subnixus libertinorum & servorum manu, perditissimam legem ferret, ut libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, idque per tumultum ageret, & clivum Capitolinum obideret, discusserat, perruperatque coctum

Domitius, ita ut multi Manlianorum interficerentur. Quo facto & plebem infamam offenderat, & senatus magnam gratiam iniurat. Alton.

¹⁶ Ita tracta esse comitia] De die in diem dilata, adeo ut Consules Domitius Calvinus, & Valerius Messala septimo mense vix tandem inierint Consulatum: quod etiam in comitiis Prætoris videri contigisse: ut quinque menses ad summum gesserint præturam. Vide Dionem lib. XL. Avram.

annum suum, seque in annum proximum transtulit, non religione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat, ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam, plenum annum, atque integrum.

Occurrebat ¹⁷, mancam ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: cum porro summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitorum: sed ita, totam ut petitionem ipse solus, etiam invitatis illis, gubernaret: tota ut comitia suis, ut dicitabat, humeris sustineret. Convocabat tribus: se interponebat: ^a Collinam novam ¹⁸, ^b delectu perditissimorum civium, conscribat. Quanto ille plura miscebat, tanto hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palam agere cepit, & aperte dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriamque vexarat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim palam dicitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quin etiam Favonio, fortissimo viro, quærenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quatrinduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit.

X. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter sollempne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem ¹⁹ prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse

¹⁷ Occurrebat] Erfurtenis optime hic adit ei, quod vix sine sensus detrimento potest abesse. *Grev.*

^a Vid. Man. Lamb. *colonianam*

¹⁸ *Collinam novam*] Horum verborum sententia aperta est: hoc enim significant, Clodium delectu civium perditissimorum habito, eos in certum numerum redelegisse, ut nova tribus *Collina* (quam unam ex qua-

tuor urbanis fuisse nemo est qui nesciat) efficeretur. Itaque nihil necesse est commisit *Colonium*, quam Clodius, si prætor factus esset, delicturus fuerit. *Fabritius.*

^b Vid. Man. *delectum*

¹⁹ *Ad flaminem*] Iamvis *Sospita*. *Prodendum*: Renunciandum, vel credendum. *Abramus.*

profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset.

Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est: domum venit: calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, si quidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus ²⁰, ut solebat: sine uxore ²¹, quod nunquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad cadem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum, puerorumque comitatu.

Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. Adversus rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cadere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum & præsentem fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent: fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum

²⁰ *Nullis Græcis comitibus*] Romani proceres in familia sua studiorum causa Græcos hos lepide describentem, qui Romam veniebant, & omnes artes jactabant, Sat. III. v. 69. & seqq. *Grev.*

²¹ *Sine uxore*] Fulvia, quæ deinde nupsit Antonio: &, ut refert Dio lib. 47. allatum Ciceronis demortui caput conspuavit, linguam extraxit, acu criminali perforavit, antequam in Rodris poneretur. *Abr.*

cap. 66. Vide quoque Juvenalem Græculos

cap. 66. Vide quoque Juvenalem Græculos

Etum est) neque imperante, neque sciente, neque presente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

XI. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, Judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sane id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne se quidem servare potuerit, quin una rempublicam, vosque servaret. Si id jure non posset: nihil habeo quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunq[ue] ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propullarent; non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum.

Quod si ita putasset: certe optabilis Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petitum, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit: illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur: sed jure, an injuria: quod multis in causis sæpe quæsitum est. Insidias factas esse constat: & id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quæreretur. Ita & senatus rem, non hominem, notavit: & Pompejus de jure, non de facto, quæstionem tulit.

XII. Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profecto nihil. Si hic illi: ut ne sit impune. Si ille huic: tum nos scelere solvamus. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum²²,

Cui

²² Itaque illud Cassianum, Cui bono fuerit, in his personis valeat] L. Cassius fuit, sicut jam sæpe diximus, summæ vir severitatis. Quoties quæstor judicii alicujus esset, in quo quæreretur de homine occiso, suadebat, atque etiam præbat judicibus, (hoc quod

Cui bono fuerit²³, in his personis valeat. Etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequabatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipse ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cuperent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: & si vellent, fortasse vix possent, frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam.

An vero, Judices, vos soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versamini, vestræ peregrinantur aures, neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque iniustus? Exhibe, quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te ajunt eripuisse e domo, & ex mediis armis, turbæ nocturna, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum inde munus, ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et adspexit me illis quidem oculis²⁴, quibus tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Movet me quippe lumen curiæ²⁵.

XIII. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu ini-

Tom. VI.

I i

micif-

quod Cicero nunc admonet) ut quæreretur, cap. 9.

cui bono fuisse perire eum, de cujus morte quæreretur. Ob quam severitatem, quo tempore Sex. Peduceus tribunus pl. criminatus est, L. Metellum pont. max. totumque collegium pontificum male judicasse de incestu virginum Vestalium, quod unam modo Emiliam damnaverat, absolverat autem duas, Marciam & Liciniam, populus hunc Cassium creavit, qui de eisdem virginibus quæreret: isque & utraque eas, & præterea complures alias, nimia etiam, ut existimatio est, asperitate usus, damnavit. Aconius.

²³ Cui bono fuerit] Non, ut vulgo in ore est omnibus, id significat, ad quem usum? Sed, cui homini res fuerit bono, seu emolumento? J. J. Gronov. Observ. lib. IV.

²⁴ Et adspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur. Movet me quippe lumen curiæ] Hic est Sex. Clodius, quem in argumento hujus orationis diximus corpus Clodii in Curiam arulisse, & ibi cremasse, eoque incenso curiam confragasse. Ideo lumen curiæ dicitur Aconius. Fingit se arripere digressionis occasionem ex tempore, & ex Clodii oculorum contextu: ne domo præmeditata profere videatur. Abram.

²⁵ Movet me quippe lumen Curie] Jocus in ambiguo. Inuit enim Curie incendium, cum Sext. Clodium clarissimum Senatorem vocare videatur. Idem.

micissimum multo crudelius etiam punitus es²⁶, quam erat humanitatis meae postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver eiecisti domo, tu in publicum iiecisti: tu spoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semistulatum; nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem²⁷ etsi necessario fecisti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum, irasci certe non debeo.

P. Clodii praturam non sine maximo rerum novarum metu proponi, & solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque constringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare? At nunc P. Clodio^b remoto, usitatis jam rebus entendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quae quotidieangebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari coeptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni.

At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriarum, punitor doloris sui. Quid, si haec, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae gloriae, praeter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset, primum defensorem salutis meae; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius,

²⁶ Punitus est] Pro, punitivisti, figurate: ut, fabricatus est gladium, pro, fabricavit. Quod utrumque Quintilianus, lib. ix. cap. 3. ad verborum figuras refert. Mamer.

²⁷ Quam rem] Alii legunt, quare etsi nefarie fecisti. Et sane vix apparet quae necessitas incubuerit id faciendi nisi forte di-

camus Sextum populi tumultuans infania compulsum fuisse, ut & cadaver eieceret, & Curiam incenderet. Vel sensus erit, quam rem est P. Clodio, qui tibi erat necessarius, fecisti. Abraam.

a Vici. Man. Grat. At non, P. Clodio

b Vici. Man. Lamb. mortuo

dus, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, &, in homine injusto, quam etiam justum?

XIV. Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc autem haec eadem coarguant: nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, Judices? cum moerentibus vobis urbe cessi, iudiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur causa restituendi mei, nisi ei fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogat: actionem perduellionis intenderat; & mihi, Judices, in causa aut vestra mala, aut mea nec praeclearissima²⁸, etiam iudicium timendum fuit. Servorum, & egentium civium, & facinorosorum armis meos civis, meis consiliis, periculisque servatos, pro me obijci nolui.

Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen & ornamentum reipublicae, pene interficere servorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est mulcatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sic illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Haec intentata nobis est: huic ego vos obijci pro me non sum passus: haec insidiata Pompejo est²⁹. haec istam Appiam, viam monumentum sui nominis, nece

I i 2 Papi.

* Vici. Man. Lamb. vim intentavit? & omittunt, iudiciumne timui?

²⁸ Aut vestra mala, aut mea nec praeclearissima] Alii aliter legunt. Ferratius delet nec, & sic interpretatur: „Causa de Conjuratis interfectis videbatur mala, sed erat causa senatus, qui eos puniri voluerat.“ De Conjuratis deprehensis, praeclearissima erat, & mea, qui deprehenderam. Neutra in causa erat, quod timerem. Potest tamen, ni fallor, servari nec. Hoc enim totum ironice dictum. Orosius.

²⁹ Quando illius postea sic illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? haec intentata nobis est: huic ego obijci vos pro me passus non sum: haec insidiata Pompejo est] Manifestum est pertinere ad id tempus, quo, post rogationem a P. Clodio in eum promulgatam, urbe cessi. Quare dicat, Insidiata Pompejo est, fortassis quaratis: Pisonis & Gabinio Coeli, pulso Cicerone in exilium, cum

III. Idus Sext. Pompejus in senatum venit, dicitur servo P. Clodii sicam delata, eaque ad Gabinium consulem delata; dictum est, servo imperatum a P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus statim domum rediit: ex eo * domi tenuis obfessus est etiam a liberto Clodii Damione, ut ex actis ejus temporis cognovi: in quibus xv. Kal. Sept. L. Novius tribunus pl. collega Clodii, cum Damio adversum Flavianum praetorem appellaret tribunos, & tribunal de appellacione cognoscere, ita sententiam dixit: Ee hoc appellatione Publii Clodii vulneratus sum: & hominibus armatis praedidis dispositis a Caesare remotus sum. Caesare Pompejus obfessus est. Cum appeller, non utar ejus exemplo quem vitupero: & iudicium tollam, & reliqua de intercessionem. Aconius.

* Domi tenui] Fortasse, domitenui. Quid enim hoc est sic disjunctum? At domitenui est

Papirii cruentavit³⁰: hæc, hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad Regiam pene confecit³¹.

Quid simile Milonis? cuius vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclaræ fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? Potuitne, cive egregio & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? Potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? Potuitne, L. Cæcilio, justissimi fortissimi-que prætoris, oppugnata domo³²? Potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitavit, facti illius gloriam libens agnovisset: ut, etiam

est is, qui se domi vel domo tenet, qui domum tenet & servat. Vox composita, ut *domidius*, *domiporta*, *domifida*, &c. Vide Basilii Fabri Thesaurum, verbo *Domus*. Olivetus.

³⁰ Hæc istam Appian *viam*, monumentum nominis sui, nec Papirii cruentavit] Pompejus post triumphum Mithridaticum, Tigranus filium in catenis deposuerat apud Flavianum senatorem: qui postea cum esset prætor eodem anno, quo tribunus pl. Clodius, petiit ab eo Clodium super cenam, ut Tigranem adduci juberet, ut eum videret. Adductum collocavit in convivium, deia Flavio non reddidit: Tigranem dimisit, & habuit extra catenas, nec repenti Pompejo reddidit: postea in navem deposuit: & cum profugeret, ille tempestate delatus est Antium. Illico, ut deduceretur ad se, Clodius Sex. Clodium, de quo supra dixi, misit, qui eum reduceret. Flavianus quoque re cognita ad diripiendum Tigranem profectus est. Ad quartum lapidem ab urbe pugna facta est: in qua multi ex utraque parte ceciderunt; plures tamen ex Flavii, inter quos & M. Papirius eques Romanus publicanus, familiaris Pompejo. Flavius sine comite Romam vix peruenit. *Asc.*

³¹ Hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me. Nuper quidem, ut scitis, me ad Regiam pene confecit] Quo die periculum

hoc adierit, ut Clodius eum ad Regiam pene confecerit, nusquam plane invenit. Non tamen adducor, ut putem Ciceronem mentitum, præsertim cum adjiciat, *ut scitis*. Sed videtur mihi loqui de eo die, quo consulibus Domitio, & Messala, qui præcesserant eum annum, cum hæc oratio dicta est, inter candidatorum Hypsæi & Milonis manus in via Sacra pugnatum est, multique ex Milonis ex improvviso ceciderunt. De cuius diei cæde & periculo suo ut putem loqui eum, facit & locus pugne; nam in Sacra via traditur commissæ, in qua est Regia; & quod asserunt cum candidatis suffragatores, Milonis Cicero, Hypsæi Clodius. *Idem.*

³² *Potuitne L. Cæcilio, justissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo.*] L. Cæcilius Rufus, de quo dicitur, prætor fuit P. Lentulo Spinthere, Q. Merello nepote Coss. quo anno Cicero restitutus est. Is cum faceret ludos Apollinares, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi causa conederant, pellerentur. De oppugnata domo nusquam adhuc legi. Pompejus tamen, cum defenderet Milonem apud populum, de vi accusante Clodio, obstitit. Et legitur apud Tironem libertum Ciceronis in libro quarto de vita ejus, oppressum a Clodio L. Cæcilium prætorem. *Idem.*

etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret?

XV. Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator fenatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensus, restitutor salutis meæ: septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompejus auctor & dux mei reditus, illius hostis: cuius sententiam fenatus omnis de salute mea gravissimam & ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecit, ipse, cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, signum dedit, ut ad me restituentium Romam concurrerent. Omnia tum denique in illam odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur.

Tamen se Milo continuit, & P. Clodium ad iudicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompejum pro Milone dicentem³³ impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius³⁴ summam spem salutis bonis omnibus attulisset, gravissimamque adolescens nobilissimus reipublicæ partem fortissime pugnasset, atque illam belluam, iudicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales! fuit? cum se ille fugiens in scalarum tenebras abdidisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria? Quid? comitiis in campo quoties potestas fuit? cum ille vi in septa³⁵ irruisset, gladios destringendos, lapides jacientos curasset, deinde subito, vultu Milonis perterritus, fugerit ad Tibe-

³³ Pompejum pro Milone dicentem] Vide Epist. ad Q. Fratrem, II. 3. & Fam. I. 5.

³⁴ Cum M. Antonius] Difficile est expedire quam M. Antonius reipublicæ partem susceperit: nisi si fortasse Clodio, cum Colonniam, vel, ut alii malunt, Collinam novam, electum perditissimum scriberet civium, ut dictum est initio narrationis, ei se opposuit.

M. Antonius, cumque jure & legibus huic delectum impedire non posset, ferro conatus est occidere. Vide Philipp. II. 9. *Abram.*

³⁵ Septa] In comitiis repagula quædam erant tum in campo, tum in foro, quibus multitudo arcebat. Suffragium autem latius intro mittebantur. *Huom.*